Bulgarski Ezik i Literatura – Bulgarian Language and Literature | *Volume 68, Number 1, 2026* | *Български език и литература*

https://doi.org/10.53656/bel2026-1-VA

Linguistics
Езикознание

КЪМ ВЪПРОСА ЗА ИНВАРИАНТНОТО ЗНАЧЕНИЕ НА ПРЕИЗКАЗНИТЕ ГЛАГОЛНИ ФОРМИ В ОБУЧЕНИЕТО ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК В СРЕДНОТО УЧИЛИЩЕ

Ас. д-р Васил Стаменов
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Резюме. Основната цел на настоящия текст е да провери дали инвариантното значение на преизказните глаголни форми е представено по еднакъв начин в съвременните учебници по български език, предназначени за средното училище. Подробно са анализирани урочните статии, посветени на темата за преизказността, в учебниците по български език за седми клас. Направените наблюдения показват, че някои от авторските колективи приемат несвидетелските употреби на ренаратива за негово основно значение. Понякога преизказните граматични образувания се извеждат формално от урока за наклонението, но не се отчита фактът, че с тяхна помощ говорещото лице изразява отношението си към изказването, а не към действието. В статията са коментирани основните причини за различията в отделните издания – многообразието от гледни точки за семантиката и категориалния статут на преизказните форми, пропуските в учебната програма и т.н. Изказани са някои предложения, които биха могли да подпомогнат процеса на създаване на еднакви критерии, въз основата на които да се преподават преизказните форми в средното училище.

Ключови думи: преизказност; преизказни форми; инвариант; средно училище

Обект на изследване в настоящата статия е начинът, по който е представено инвариантното значение на преизказните глаголни форми в обучението по български език в средното училище. Интересът ни към темата е резултат от факта, че в актуалната програма по български език за седми клас, влязла в сила през учебната 2018/2019 година, липсва дефиниция за преизказността. Този факт, съчетан с обстоятелството, че в научната литература за ренаратива са изразявани различни мнения, е предпоставка да формулираме хипотезата, че съдържанието на отделните учебници, използвани в момента в българските училища, отразява липсата на единство в становищата за преизказността

и нейната семантика. Основните цели, които си поставяме, са: 1) да проверим дали инвариантното значение на преизказните форми е формулирано по сходен начин в съвременните учебници по български език; 2) да откроим недискусионните характеристики в определенията, към които се придържат авторските колективи на отделните издателства, за да подпомогнем процеса на формулирането на дефиниция, която би могло да бъде включена в учебната програма по български език за седми клас.

Теоретична платформа

Известно е, че в научната литература са изказвани различни гледни точки за значението, изразявано от формите от типа пишел, писал, бил писал, щял да пише и др. Общото между цитираните граматични образувания е наличието на допълнителна морфема **-Л** в сравнение с изходните форми пише/пишеше, писа, писал е/беше писал, ще пише/щеше да пише, която според редица изследователи е маркер на граматикализираното значение преизказност (вж. например Gerdzhikov, 1984; Kutsarov, 2007; Nitsolova, 2008). Ние не си поставяме за цел да направим подробен преглед на отделните становища, свързани със значението на ренаратива, тъй като съществуват обзорни трудове (Kutsarov, 2007; Makartsev, 2014). Важно за изпълнението на целите, които си поставяме тук, е да отбележим, че някои изследователи включват в дефиницията за преизказността значението несвидетелственост. Без да претендираме за изчерпателност, ще сравним само трите последни граматики на българския език. П. Пашов отбелязва, че: „[ч]рез преизказните глаголни форми се посочва, че говорещото лице не съобщава за действието като свидетел, а по думите на друго лице“ (Pashov, 1999, p. 118). Различен е подходът на И. Куцаров и Р. Ницолова, които избягват термина несвидетелственост в самата дефиниция за преизказността (вж. Kutsarov, 2007, p. 307) (Nitsolova, 2008, p. 323). Нашата позиция е, че разглеждането на ренаратива извън рамките на морфологичната категория наклонение е само част от необходимата промяна, свързана с начина, по който е необходимо да се преподават преизказните форми в училище. К. Алексова основателно отбелязва, че в учебници по български език семантиката на ренаратива: „често не се представя адекватно […], тъй като тя се приравнява с една от употребите му – несвидетелската позиция на говорещия“ (Aleksova, 2024, p. 39). Споделяме мнението на авторката. Приемаме тезата на И. Куцаров и Р. Ницолова, че преизказните форми не съдържат флексия, която изразява значението несвидетелственост. Допълнителната морфема ***-Л-*** в състава на преизказните граматични образувания според нас означава единствено вторичност на предаваната информация. Важно теоретично уточнение, което е необходимо да направим, е, че тълкуваме морфемата ***-Х-/-ШЕ*** като свидетелски маркер[1]. С помощта на формите от типа писах, пишех, бях писал, щях да пиша, щях да съм писал и др. говорещото лице

по граматичен начин заявява, че е очевидец на съобщавания факт (Kutsarov, 2007). Като несвидетелски тълкуваме всички граматични образувания, които не съдържат флексията ***-Х-/-ШЕ*** (Kutsarov, 2007).

Анализ на дефинициите за преизказните глаголни форми в учебниците за 7. клас, следващи актуалната учебна програма

В следващите абзаци ще разгледаме по-подробно как е представено значението на преизказните форми в осемте учебника по български език за седми клас, публикувани след 2017 година: „Български език за 7. клас“ (Mihaylova et al., 2018), „Учебник по български език за 7. клас“ (Georgieva et al., 2018), „Учебник по български език за 7. клас“ (Petrov et al., 2018), „Учебник по български език за седми клас“ (Inev et al., 2018), „Учебник по български език за седми клас“ (Angelova et al., 2024), „Учебник по български език за седми клас“ (Nikolova et al., 2018), „Учебник по български език за седми клас (Vaseva & Veleva, 2018), „Учебник по български език за седми клас“ (Petrova, 2018). Преди това е необходимо да отбележим, че в дипломната работа на К. Бунчева „Развитие на концепцията за преизказността в българските школски граматики от средата на XX век до наши дни“ (Buncheva, 2024) първите пет учебника, които изброихме, са подробно анализирани, но от различна гледна точка. Авторката насочва вниманието си предимно към това дали преизказните форми са изведени от урочните статии за категорията наклонение.

В началото на урока „Преизказни глаголни форми“ в учебника по български език за седми клас на издателство „Рива“ е цитиран откъс от разказа „Косачи“ на Е. Пелин. Със стрелка е поставен акцент върху глагола „каза“, след който започва откъсът, представящ разказаната от Благолажа приказка (Nikolova et al., 2018, p. 58). Вероятно целта на насочващия символ е да се помогне на учениците да отговорят по-лесно на двата въпроса към текста „Какви събития представят подчертаните глаголни форми?“ (имало, се влачела, б. м. – В. Стаменов); „Какво е отношението на говорещото лице към изказването?“ (Nikolova et al., 2018, p. 58). Пояснението на авторите: „Глаголните форми имало, се влачела, лъщяла представят минали събития, на които говорещото лице не е свидетел. Наричат се преизказни (несвидетелски) глаголни форми. Изразяват се с минало деятелно причастие“ (Nikolova et al., 2018, p. 58) не е точно, защото терминът преизказност не е синоним на несвидетелственост. Ренаративните вербални форми са само част от общия брой несвидетелски граматични образувания. Несвидетелското отношение на говорещото лице към съобщавания факт не е инвариантното значение на преизказността. Авторският колектив включва най-характерната особеност на ренаратива малко по-надолу в следната дефиниция: „Преизказните глаголни форми означават действия, на които говорещото лице не е свидетел, а съобщава за тях по думите на друго лице, преизказва ги“ (Nikolova et al., 2018, p. 58). По наше мнение формулировката „съобщава за тях по думите на друг“

трябва да бъде изведена на първо място, защото само граматичните образувания от вида ходил, ходел, бил ходил, щял да ходи и т.н. съдържат флексията ***-Л***, която е маркер на граматикализираното значение преизказност. Според приетите в настоящия текст теоретични принципи несвидетелските форми са формално немаркирани със свидетелската флексия ***-Х-/-ШЕ***, техният брой е много по-голям от ренаративните граматични образувания. Несвидетелски са още непреизказните сегашно неотносително нерезултативно време[2] (пиша), сегашно неотносително резултативно време[3] (писал съм), бъдеще време (ще пиша), бъдеще неотносително резултативно време[4] (ще съм писал); синтетичният императив (пиши, пишете), част от аналитичните повелителни форми (нека *(да)* пиша, дано (да) пиша, нека *(да)* съм писал, дано (да) съм писал); всички форми на конклузива (играл е, играел е, щял е да играе и т.н.). Смятаме, че би било поуместно в учебниците по български език в самото определение за преизказността да не се използват термините несвидетелственост, несвидетелски форми, защото опозициите свидетелственост : несвидетелственост и преизказност : непреизказност не са равнозначни. Несвидетелската семантика на ренаратива трябва да се подчертае с уговорката, че преизказните форми не са единственото средство за изграждане на несвидетелски разказ в съвременния български език. Необходимо е да се изтъкнат и случаите, в които преизказните форми могат да означават засвидетелствани от говорещото лице факти: Казват, че в училище съм преписвал много (говорещият субект е свидетел на действието, но предпочита да подчертае, че предава чуждо за него самия съобщение). Изброените съображения са основание да смятаме, че условието към втора задача на 61. страница „Трансформирайте текста, като представите събитията като несвидетели“ (Nikolova et al., 2018, p. 61) е неточно. Не е задължително учениците да използват преизказни форми, за да го изпълнят. Би могло да се предположи, че авторите са предпочели тази формулировка, за да предоставят възможност на обучаваните да си припомнят и другите форми, които се употребяват при изграждането на несвидетелски разказ[5]. Това допускане обаче се опровергава от допълнителните въпроси към заданието, както и от факта, че анализираният урок е посветен на ренаратива, а не на съвместната употреба на различни глаголни форми, с помощта на които може да се изгради свързан текст.

В учебника по български език за седми клас на издателство „Просвета АзБуки“ на темата за преиказността са отделени две урочни единици: „Преизказни глаголни форми“ и урок за упражнения „Знам и мога“ (Vaseva & Veleva, 2018, p. 42 – 45). Първата от тях започва с израза „Говорещият като очевидец и неочевидец на събития“, функциониращ като подзаглавие. Под него като илюстративни примери са включени два кратки диалога. Не би следвало значението на преизказните форми да се изтъква в съпоставка със значението свидетелственост. Смущение тук буди и обстоятелството, че в текста, представящ свидетелски разказ, не е използвана нито една глаголна форма, съдър-

жаща морфемата ***-Х-/-ШЕ*** (Vaseva & Veleva, 2018 p. 42), която редица автори приемат за маркер на граматикализираното значение свидетелственост (вж. обзор в Kutsarov, 2007). Авторският колектив представя следната дефиниция за преизказността: „В българския език, когато говорещият препредава информация за събития, като се позовава на чужд текст, се употребяват специални глаголни форми от типа **си отишла, била взела, щели да пратят**. Те се наричат **глаголни форми за преизказване** или **преизказни глаголни форми**“ (Vaseva & Veleva, 2018 p. 42), която е точна. Следва уточнението, че: „Най-често си служим с преизказни глаголни форми, когато става дума за събития, на които не сме били очевидци“ (Vaseva & Veleva, 2018 p. 42). Наречието „най-често“ тук е употребено уместно. Макар че ренаративните граматични образувания са част от големия брой несвидетелски форми в съвременния български език, тъй като към тях не може да се добави свидетелската флексия ***-Х-/-ШЕ*** (Kutsarov, 2007), при граматична неутрализация с преизказни форми могат да се съобщят факти, на които говорещото лице е било очевидец. Положително оценяваме направеното уточнение, че несвидетелски разказ може да се изгради не само със система от глаголни форми за преизказване, но и с така нареченото сегашно историческо време. Подбрани са и подходящи примери. Очевидно е, че авторите са взели под внимание различните възможности за изграждане на несвидетелски разказ, представили са точна дефиниция за преизказността, поставяйки акцент върху вторичността на предаваната информация. Въвеждащото подзаглавие „Говорещият като очевидец и неочевидец на събития“ и двата диалога под него обаче по-скоро биха объркали учениците. Свидетелският диалог А, за който отбелязахме, че според застъпваната тук теоретична позиция липсват маркирани със свидетелственост глаголни форми, противоречи на раздела от същия урок, в който е припомнено кои са свидетелските граматични образувания – всички цитирани примери (с изключение на аористните форми за второ и трето лице единствено число) съдържат флексията ***-Х-/-ШЕ*** (вж. Vaseva & Veleva, 2018 p. 43). В разглеждания учебник откриваме още една неточност, свързана със значението на ренаратива. Отбелязано е, че „[п]реизказни глаголни форми се използват и в научни текстове по история, по биология и т.н. – най-често когато се описват много отдавна случили се минали събития, за които учените съдят по косвен път“ (Vaseva & Veleva, 2018 p. 42), но подобна закономерност при употребата на ренаратива не съществува. Преизказни форми се срещат и в историографски текстове, представящи факти от недалечното минало, срв.:

(1) *Макар и да е ухажван и от другата военна групировка – Антантата, Фердинанд* ***решил*** *да продаде приятелството си на Тройния съюз* (https://e-vestnik);

(2) *Когато Александър Батенберг* ***напуснал*** *България, тронът в София* ***останал*** *празен* (https://www.radiovox.bg/)

Изразът „за които учените съдят по косвен път“ е по-подходящ за семантиката на конклузива. Изразяването на предположение или умозаключение не е основното значение на ренаратива.

В учебника по български език за седми клас на издателство „БгУчебник“ (Inev et al., 2018) на темата за преизказността е отделена една урочна единица – „Преизказни глаголни форми“. В нея е представена следната дефиниция за ренаративните граматични образувания: „Преизказните глаголни форми най-често означават действия, които говорещият предава, преизказва по думите на други хора или източници на информация, а не като свидетел“ (Inev et al., 2018, p. 52). К. Бунчева уместно отбелязва, че „употребата на степенуваното наречие „най-често“ в случая би объркала учениците, тъй като оставя впечатление, че са налице и случаи, в които преизказните форми се използват с друго значение“ (Buncheva, 2024, p. 33). В определението за което и да е граматично значение трябва да е посочен неговият инвариант, а случаите на неутрализация и транспозиции да се описват отделно. Необходимо е обаче да се изтъкне, че дефиницията за ренаратива в цитирания учебник е добра и ако от нея бъде отстранено излишното пояснение „най-често“, би могла да послужи като образец, който да се има предвид при бъдещо допълнение на учебната програма. Авторският колектив точно е отбелязал основното значение на ренаратива – предаването на факти по думите на друго лице, изтъкнал е несвидетелското значение на преизказните форми, без да отъждествява преизказност с несвидетелственост. С конкретни примери е илюстрирана употребата на ренаратива в народните приказки, в исторически текстове и в медийни публикации. И тук ще отбележим, че в състава на ренаративните форми няма граматичен показател, който да е причината те да се употребяват в исторически текстове, предаващи отдавна минали събития. Поради тази причина смятаме, че ако все пак подобна информация бъде включена в урочна статия за преизказността, към нея е необходимо да се добави уточнението, че това по-скоро е стилистична тенденция, към която се придържат някои автори. Избраният пример: „Предполага се, че около 2000 г. пр. Хр. жителите на остров Крит усвоили навигацията и започнали да водят активна търговия по море. В периода XVII – XV в. пр. Хр. Крит се превърнал във водеща морска сила“ (Inev et al., 2018, p. 53) не е подходящ, за да покаже употребата на преизказни форми в исторически текст, защото лексикалният умозаключителен модификатор „предполага се“ изисква следващите вербални граматични образувания да са конклузивни: усвоили са, започнали са. Разбира се, тук може да се приложи обяснението, че са използвани умозаключителни форми с изпуснат спомагателен глагол в трето лице, но примерът и при това тълкуване не е особено подходящ, защото в средното училище конклузивните форми не се изучават.

В учебника по български език за седми клас на издателство „Даниела Убенова“ (Petrova, 2018) на темата за преизказността е отделена една урочна единица – „Преизказни глаголни форми“ и урок за упражнения „Съвместна

употреба на глаголни времена и наклонения“. Урокът за нови знания започва с изречението: „Всички времена в изявително наклонение имат преизказни глаголни форми“ (Petrova, 2018, p. 49). То е вярно, но би объркало учениците, защото предполага у тях да се формира точно разбиране, което влиза в противоречие с условието на първа задача от раздела „Мога“: „Трансформирайте преизказните глаголни форми в текста в изявително наклонение“ (Petrova, 2018, p. 49). Известно е, че граматикализираните значения индикатив и ренаратив могат да се съчетаят в една форма, а от това следва, че в текста не е необходимо нищо да бъде променяно. Формата вървял е пример за преизказно минало (свършено) време в изявително наклонение и т.н. Би било добре в учебната програма да бъде включена по-подробна информация, свързана с начина, по който да се изучават преизказните форми. Липсата на насоки води до присъствието на противоречащи си твърдения в учебните помагала. Необходимо е да се проведе дискусия относно това дали е уместно на седмокласници да се поставят задачи, свързани с категориалния статут на ренаратива, след като в научната литература съществува многообразие от гледни точки и няма преобладаващо мнение. Според нас подобна информация е по-подходящо да се включи в часове за специализирана подготовка в гимназиален етап. По-разбираемо за учениците в седми клас би било коментираната задача да бъде съпроводена със следното редактирано условие: „Трансформирайте преизказните глаголни форми в текста в непреизказни“. Така то ще съответства на основната опозиция, в която участва ренаративът: преизказност – прякоизказност. Дефиницията за преизказността, представена от Ц. Петрова, е: „говорещото лице не е свидетел на глаголното действие, а го предава по чужд разказ, по чужди думи чрез преизказните глаголни форми“ (Petrova, 2018, p. 49). Тя е точна, макар че според нас, ако в нея се запази информацията за несвидетелската семантика на ренаратива, е добре да се уточни кои са другите несвидетелски граматични образувания в съвременния български език, както е направено в учебника на издателство „Просвета АзБуки“.

Споделяме мнението на К. Бунчева, че дефиницията за преизказните глаголни форми в „Учебник по български език за 7. клас“ на издателство „Булвест 2000“ е формулирана точно (Buncheva, 2024, p. 32), срв.: „Преизказни глаголни форми – означават действия, за които говорещото лице съобщава по думите на друго лице, а не като очевидец“ (Petrov et al., 2018, p. 63). Смущение обаче буди фактът, че семантичното съдържание на морфологичната категория наклонение, основаващо се на отношението между говорещото лице и глаголното действие, е използвано и при представянето на преизказните глаголни форми “ (вж. Petrov et al., 2018, p. 57; p. 63). Преизказните форми са изведени формално от урока за наклонението, но не е взет под внимание фактът, че при ренаратива говорещото лице изразява отношението си към изказването, а не към действието. Подходът, изискващ учениците да съпоставят два текста,

за да анализират начините, по които може да бъде представена информацията, е уместен, но обясненията към тях в разглеждания учебник са неточни, срв.: „Глаголите от първия текст на с. 62 казват, нямам и други означават реално извършени действия и съобщават, че говорещото лице е техен очевидец. Те са в изявително наклонение“ (Petrov et al., 2018, p. 63). Цитираните граматични образувания не са маркирани със свидетелственост, а са част от големия брой несвидетелски форми в съвременния български език. По-точно би било да се отбележи, че не само с помощта на ренаратива могат да се съобщават незасвидетелствани от говорещото лице факти, а за тази цел се употребява и така нареченото сегашно историческо време. Авторският колектив обаче неточно се е опитал да илюстрира опозиция по признаците свидетелственост : преизказност, подбирайки текстове, в които няма свидетелски форми.

Споделяме наблюдението на К. Бунчева, че в учебника по български език за седми клас на издателство „Просвета“ (Mihaylova et al., 2018) „учениците се запознават със същността на преизказността, която е точно описана и добре обяснена“ (Buncheva, 2024, p. 31). В дефиницията „С преизказните глаголни форми говорещият съобщава нещо по думите на друго лице, т.е. преизказва нещо, вече казано от друг“ (Mihaylova et al., 2018, p. 54) основателно не е изтъкнато несвидетелското значение на ренаративните граматични образувания, защото то е характерно и за много други форми. Несвидетелските употреби на ренаратива са отбелязани под самото определение. Намираме този подход за уместен, но и тук ще отбележим, че не е необходимо да се подчертава обстоятелството, че с ренаратива се предават отдавна минали събития. Това е по-скоро стилистичен похват и не е редно на учениците да се представя подобна рестрикция, свързана с употребата на преизказните форми.

В учебника по български език за седми клас на издателство „Klett Анубис“ е отбелязано, че преизказните глаголни форми „показват, че говорещият не е свидетел на събитието, а съобщава за него, предавайки информация, получена от друг“ (Georgieva et al., 2018, p. 63). То е точно, но би могло несвидетелското значение на ренаратива да не се включва в самата дефиниция, както е направено в учебника на „Просвета“, защото немаркирани със свидетелственост не са само преизказните форми. Авторският колектив на „Klett Анубис“ също е формулирал задача, изискваща от учениците да преобразуват преизказни форми в изявителни (вж. Georgieva et al., 2018, p. 63). Вече отбелязахме, че по-добре би било, ако условията към подобни упражнения се формулират по следния начин: „Трансформирайте преизказните форми в непреизказни“.

Темата за преизказността в учебника по български език за седми клас на издателство „Просвета Плюс“ (Angelova et al., 2024) е анализирана подробно от К. Бунчева (Buncheva, 2024, p. 33 – 34). Същността на преизказните глаголни форми е представена по следния начин: „Когато говорещият (или пишещият) не е бил свидетел на действието, а съобщава за него по думите на друго лице, в българския

език се използват специални глаголни форми, наречени преизказни“ (Angelova et al., 2024, p. 50). Определението е точно и е с практическа насоченост. В него по подходящ начин е отбелязан несвидетелският характер на ренаратива, без да се изтъква, че това е значение, присъщо само на преизказните форми. Предимството на тази дефиниция пред определението, използвано в учебника на издателство „Klett Анубис“, е в сполучливата замяна на глагола „показват“ с въвеждащия специфичен контекст израз „когато…“. В състава на преизказните форми няма флексия, която да изразява значението несвидетелственост. Авторският колектив на „Просвета Плюс“ е включил задача със следното ясно формулирано условие: „Преобразувайте глаголните форми от упражненията в преизказни. Запишете получените нови изречения“ (Angelova et al., 2024, p. 51). В следващата задача обаче се изисква от учениците да заместят преизказните форми с изявителни (Angelova et al., 2024, p. 51). Според нас по-точно би било да се отбележи, че е необходимо да се трансформират ренаративните граматични образувания в непреизказни, без да се навлиза в теоретичния проблем дали преизказните форми от вида *четял, щял да обяви* и др. са част от немаркираната грамема индикатив в рамките на морфологичната категория наклонение. Значенията несубективност и непреизказност не са синоними. Известно е, че съществуват субективномодални форми от типа *нека научел, дано подскажели* и т.н., изразяващи едновременно преизказност и повелителност. От това следва, че граматичните образувания от вида *писал, пишел, бил писал, щял да пише* и т.н. са изявителни, защото в тях няма морфема или частица морфема, която сигнализира за субективно отношение на говорещото лице към действието.

Изводи

Направеният преглед на темата за преизказността в разгледаните учебници потвърждава предварителната ни хипотеза, че в тях липсва единство в становищата за семантиката на ренаративните форми. Част от авторските колективи включват в дефиницията за преизказните граматични образувания несвидетелското значение на ренаратива, други съчетават несвидетелския характер на предаваната информация с допълнението, че говорещото лице съобщава думите на друг. Различен е подходът, при който в самото определение се споменава единствено, че с помощта на преизказните форми говорещото лице препредава думите на друг. Наблюденията ни показват, че понякога неточно се отбелязва, че преизказните форми изразяват отношението на говорещото лице към действието. В част от разгледаните учебници откриваме задачи, изискващи от учениците да трансформират преизказните форми в изявителни, защото вероятно авторските колективи споделят тезата, че двете значения не могат да се съчетаят в една форма. Подобна възможност е представена в науката. Например в модела за хиперкатегориите модуси на изказването на Г. Герджиков (Gerdzhikov, 1984) и евиденциалност на Р. Ницолова (Nitsolova,

2008) преизказността и индикативът са две от четирите противопоставени грамеми, а от това следва, че те не могат да се комбинират в една форма. Това е специфично разбиране на авторите, като тук няма да представим аргументи, които го подкрепят или опровергават, защото целите ни са различни. Когато за едно явление съществува многообразие от гледни точки, е редно в урочните статии, предназначени за средното училище, да бъдат включени най-характерните му особености, които не предполагат навлизане в полето на теоретичната лингвистика. Необходимо е в учебната програма да бъдат включени повече насоки, свързани с начина, по който да се преподават ренаративните граматични образувания. На първо място, те трябва да представят точно инвариантното значение на преизказните форми, отреждащи особено място на българския език в славянското езиково семейство.

БЕЛЕЖКИ

1. Като свидетелски определяме също второличните и третоличните форми за минало (свършено) време от типа каза, отиде, достави и др.
2. В учебниците, използвани в средното училище, се употребява терминът сегашно време.
3. В учебниците, използвани в средното училище, се употребява терминът минало неопределено време.
4. В учебниците, използвани в средното училище, се употребява терминът бъдеще предварително време.
5. К. Чакърова подробно разглежда отделните глаголни форми, които се използват в наративните планове от сферата на претеритността (вж. Chakarova, 2000).

ЛИТЕРАТУРА

Алексова, К. (2024). Категорията евиденциалност на българския глагол в обучението по български в средното училище. *Български език и литература, 66*(1), с. 30 – 47 [in Bulgarian]. ISSSN 0323-9519.

Ангелова, Т. и кол. (2018). *Български език за 7. клас*. Просвета плюс. ISBN 978-619-222-189-8.

Бунчева, К. (2024). *Развитие на концепцията за преизказността в българските школски граматики от средата на XX век до наши дни.* [Дипломна работа, Пловдив]. Ръкопис.

Васева, М. & Велева, Т. (2018). *Български език за седми клас*. Просвета АзБуки. ISBN 978-954-360-139-4.

Георгиева, М. et al. (2018). *Български език за 7. клас*. ИК Анубис. ISBN 978-619-215-197-3.

Герджиков, Г. (1984). *Преизказването на глаголното действие в*

българския език. Наука и изкуство.
Инев, И. et al. (2018). *Български език 7. клас.* БГ Учебник. ISBN 978-619-187-033-2.
Куцаров, И. (2007). *Теоретична граматика на българския език. Морфология.* Университетско издателство „Паисий Хилендарски“. ISBN 978-954-423-376-1.
Макарцев, М. (2014). *Эвиденциальность в пространстве балканского текста.* Нестор-История. ISBN 978-5-7576-0271-4.
Михайлова, В. и кол.(2018). *Български език за седми клас.* Просвета. ISBN 978-954-01-3627-1.
Николова, Е. и кол. (2018). *Български език за седми клас.* Рива. ISBN 978-619-225-064-5.
Ницолова, Р. (2008). *Българска граматика. Морфология.* Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. ISBN 978-954-07-2738-7.
Пашов, П. (1999). *Българска граматика*. Хермес. ISBN 954-459-653-4.
Петров, А. et al. (2018). *Български език 7. клас*. Булвест 2000. ISBN 978-954-18-1227-3.
Петрова, Ц. (2018). *Български език 7. клас.* Учебник за общообразователна подготовка. Даниела Убенова. ISBN 978-954-791-281-6.
Чакърова, К. (2000). *Наративните системи в съвременния български книжовен език. Помагало по българска морфология.* УИ „Паисий Хилендарски“, с. 134 – 142. ISBN 954-423-204-4.

REFERENCES

Aleksova, K. (2024). Kategoriyata evidentsialnost na balgarskia glagol v obuchenieto po balgarski v srednoto uchilishte. *Balgarski ezik i literatura, T. 66* (№ 1), pp. 30 – 47 [in Bulgarian]. ISSSN 0323-9519.
Angelova, T. et al. (2018). *Balgarski ezik za 7. klas*. Prosveta plyus. ISBN 978-619-222-189-8.
Buncheva, K. (2024). *Razvitie na kontseptsiyata za preizkaznostta v balgarskite shkolski gramatiki ot sredata na XX vek do nashi dni*. [Thesis, Plovdiv]. Manuscript.
Chakarova, K. (2000). Narativnite sistemi v savremennia balgarski knizhoven ezik. *Pomagalo po balgarska morfologia*. UI „Paisiy Hilendarski“, pp. 134 – 142. ISBN 954-423-204-4.
Georgieva, M. et al. (2018). *Balgarski ezik za 7. klas*. IK Anubis. ISBN 978-619-215-197-3.
Gerdzhikov, G. (1984). *Preizkazvaneto na glagolnoto deystvie v balgarskia ezik*. Nauka i izkustvo.
Inev, I. et al. (2018). *Balgarski ezik 7*. klas. BG Uchebnik. ISBN 978-619-

187-033-2.
Kutsarov, I. (2007). *Teoretichna gramatika na balgarskia ezik. Morfologia*. Universitetsko izdatelstvo „Paisiy Hilendarski“. ISBN 978-954-423-376-1.
Makarcev, M. (2014). *Evidencial‘nost‘ v prostranstve balkanskogo teksta*. Nestor-Istoriya. ISBN 978-5-7576-0271-4.
Mihaylova, V. et al. (2018). *Balgarski ezik za sedmi klas*. Prosveta. ISBN 978-954-01-3627-1.
Nikolova, E. et al. (2018). *Balgarski ezik za sedmi klas*. Riva. ISBN 978-619-225-064-5.
Nitsolova, R. (2008). *Balgarska gramatika. Morfologia*. Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“. ISBN 978-954-07-2738-7.
Pashov, P. (1999). *Balgarska gramatika*. Hermes. ISBN 954-459-653-4.
Petrov, A. et al. (2018). *Balgarski ezik 7. klas*. Bulvest 2000. ISBN 978-954-18-1227-3.
Petrova, Ts. (2018). *Balgarski ezik 7. klas. Uchebnik za obshtoobrazovatelna podgotovka*. Daniela Ubenova. ISBN 978-954-791-281-6.
Vaseva, M. & Veleva, T. (2018). *Balgarski ezik za sedmi klas*. Prosveta AzBuki. ISBN 978-954-360-139-4.

ON THE SUBJECT OF THE INVARIANT MEANING OF THE RENARRATIVE VERB FORMS IN THE CONTEXT OF TEACHING BULGARIAN LANGUAGE IN SECONDARY SCHOOLS

Abstract. The main purpose of the study is to check whether the invariant meaning of the renarrative verb forms is represented in the same way in the contemporary Bulgarian language textbooks, used in secondary schools. The paper thoroughly analyses the lesson materials focused on the subject of renarration in the 7th grade Bulgarian language textbooks. The observations, which have been made, indicate that some author panels assume that the non-evidential uses of the renarrative are its primary meaning. In some cases the renarrative grammar forms are included in the lessons discussing grammatical mood, without any account for the fact that the ranarrative expresses the speaker's attitude towards the utterance, not towards the action. The study comments on the main causes for the differences in the examined textbooks and more specifically on the diversity of standpoints regarding the semantics and the categorial status of the renarrative verb forms, as well as the observed overlooks in the curriculum, etc. Some suggestions have also been made, whose aim is to assist the development of equal criteria, which can be used as a foundation for teaching renarraive verbs forms in secondary schools.

Keywords: renarration; renarrative verb forms; invariant; secondary school

✉ **Dr. Vasil Stamenov, Assist. Prof.**
ORCID iD: 0009-0004-7480-5917
University of Plovdiv Paisii Hilendarski
Branch "Lyuben Karavelov"
Kardzhali, Bulgaria
E-mail: v.stamenov@uni.bg